

ALVIK

Siljansnäs socken
Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Antagen av samhällsbyggnadsutskottet 2021-05-27

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

**Dalarnas
museum**

ALVIK

Siljansnäs socken
Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Redaktion

Lars Jönses och Kristoffer Ärnback

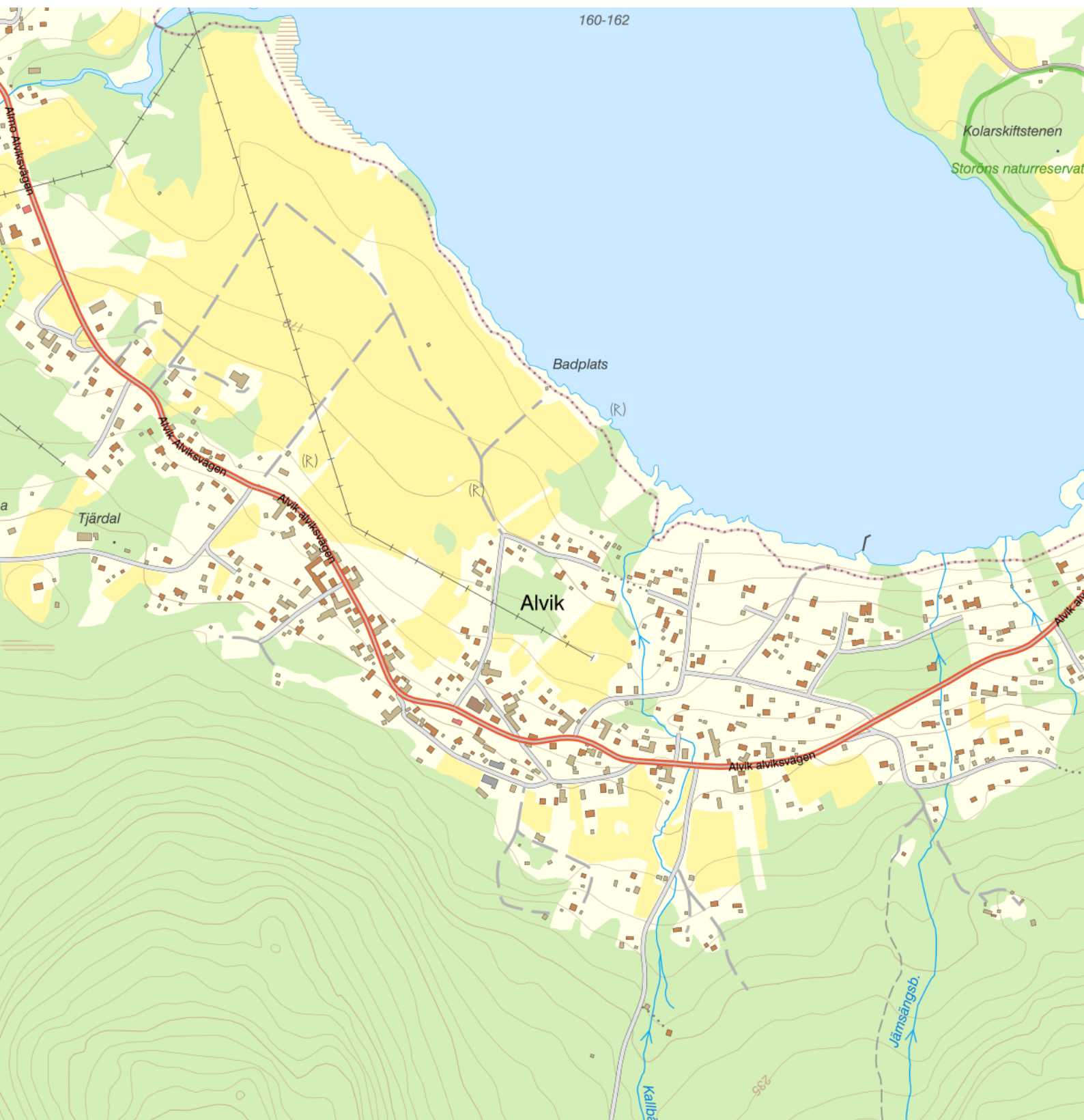
Omslag: Utsikt mot nordväst från korsningen Alviksvägen-Hedgårdsvägen.
Fotografier och illustrationer: Om inget annat anges, Kristoffer Ärnäck,
Dalarnas museum. Om inget annat anges härstammar rapportens kartor
från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ort-*
namn. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnum-
mer: ©Lantmäteriet I2014/00618

© Dalarnas museum 2021

ISSN:

Innehåll

Beskrivning	7
Historik	7
Gamla härbren, kringbyggda gårdar och längor	10
Många korsplanshus och några äldre manbyggnader	12
Tegelinslag, småindustri och lanthandel	12
Modernistiska timmervillor	12
Värden	12
Var varsam med	16
Värdekarta	21
Vad är ett kulturmiljöprogram?	22

Alvik är en långsträckt radby vid Alvikens sydvästra strand.

BESKRIVNING

Alvik är en långsträckt by som i huvudsak breder ut sig på sidorna om en lång slingrande landsväg som löper genom hela byn (nuvarande Alviksvägen). Det finns även ett system av bygator som korsar till, eller löper parallellt med den genomlöpande landsvägen. Byns form minner om en radby, men med ett bitvis mer komplext bygatusystem. Byn är belägen i en sluttning mellan Mackberget i söder och Alviken i nordöst. Alviken är den del av Byrviken som ligger väster om Storön. Norr om byn utbreder sig ett stort öppet odlingslandskap med långa siktlinjer norrut över Alviken. Det finns även enstaka småbrutna odlingsytor söder om den äldre bykärnan. De äldsta gårdarna i Alvik är belägna i anslutning till den genomlöpande Almo-Alviksvägen, mellan korsningen vid nuvarande Mackbergsvägen i väst och korsningen vid nuvarande Jämsångsgattu-Ängtäktsvägen i öst. Här finns i varierande grad kringbyggda gårdar, vissa med välbevarade äldre bostadshus. Många gårdar som tidigare var helt kringbyggda har dock utglesats på en eller flera sidor av gårdstunet, främst under 1900-talet. I den nordvästra delen av byn är bebyggelsen mer utspridd och gles, en sammanblandning mellan äldre jordbruksbyggnader och bostadshus som tillkommit under 1900-talet. Här finns även en bystuga, samt en vitputsad funkisvilla med bilverkstad som har karaktäristiska portar i ädelträ. Även den östra delen av byn är i hög grad tillkommen under sent 1900-tal, med enstaka inslag av äldre fritidshus och villabebyggelse. Särskilt framträdande är det område med nybyggda villor som på gammal småbruten mark som finns mellan Almo-Alviksvägen och Alviken, nordöst om den gamla bykärnan. På 1950-talet beskrevs Alvik tillsammans med Almo som två av Dalarnas mest ålderdomliga byar. Byn låg tidigare längs den huvudsakliga färdvägen mellan Leksand och Sollerön, men hamnade avsides när samma färdväg omflyttades i och med brobygget vid Östervikens inlopp till Byrviken 1893. Alvik ligger i Leksands kommun och Siljansnäs socken, varav den senare bildades 1875 och innefattar ett område motsvarande före detta Näsbygge fjärding i Leksands socken. Samtidigt som socknen bildades Siljansnäs landskommun, till vilken Alvik hörde fram till dess att landskommunen uppgick i Leksands kommun 1974.

Historik

Alvik omnämndes i en skattelängd från 1539 som »Aluek«. Byn ligger vid Alvikens strand, och namnet tillkom troligen först som benämning på den del av Byrviken som ligger väster om Storön. Här mynnar Almoån ut och det ligger därför nära till hands att förmoda att benämningen Alviken har sitt ursprung efter åns namn. Liksom i Almo finns spår av järnhantering kring byn. Vid storskiftet, som ägde rum under 1820-talet, fanns 29 gårdar grupperade i radbyform i Alvik. De flesta gårdarna låg på sjösidan av den genomlöpande byvägen och bebyggelsen hade en mer spridd karaktär jämfört med idag. Alvik hade länge endast obetydlig andel mark vid fåbodställen och när man väl skaffade fåbodar, förhållandevis sent i förhållande till andra byar, sökte man

*Två härbren vid Mackbergets sluttning. Placerade längs Dunkholsvägen, en avstickare till den genomlöpande byvägen.
Alvik 65:1.*

*Gård längs den genomlöpande byvägen, med kringbyggd karaktär. På gården finns en välbevarad äldre sidokammarstuga.
Alvik 102:2.*

I den äldre bykärnans östra del finns en gård med välbevarad äldre parstuga. Alvik 45:1.

Kringbyggd gård i byns västra delar. Här finns fortfarande flera äldre timmerhus och ett äldre härbre tillhörande gården. Alvik 76:1.

Ladugårdslänga med gutmursdel. I Leksand fanns många som var specialister på att bygga med denna teknik. Alvik 113:1.

I Alvik finns många korsplanshus som är uppförda från och med 1800-talets slut och framåt. Många av dessa hus har senare moderniserats med nya fönster och farstukvistar. Korsplanshuset på bilden är sannolikt uppförd under 1900-talets första hälft. Alvik 45:1.

sig mot socknens utkanter. Mot slutet av 1800-talet ökade byn i omfattning, och under seklets sista decennier genomgick byn en moderniseringsvåg då flera äldre bostadshus ersattes mot nya så kallade korsplanshus. Vid samma tid byggdes även flera nya större ladugårdsanläggningar med tegeldel, vilket är typiskt för det sena 1800-talet. Kring 1880 började även vissa hus att rödfärgas och kring sekelskiftet år 1900-talet började tegeltak förekomma. Därefter stagnerade förändringen och byn uppfattades som tidigare nämnt tillsammans med Almo som en av Dalarnas mest ålderdomliga kring 1900-talets mitt. När Karl-Erik Forsslund skrev om Alvik under 1920-talet i *Med Dalälven från källorna till havet* fanns 51 gårdar i byn. Alvik var en av de byar som genomgick laga skifte kring 1900-talets mitt, varvid vissa äldre gårdar och byggnader revs eller flyttades.

Gamla härbren, delvis kringbyggda gårdar och ladugårdslängor i sen 1800-talsstil

Längs den gamla byvägen finns flera äldre gårdar med delvis kringbyggd karaktär. Det är vanligt med stora ladugårdskomplex och längor med ekonomibyggnader under ett enhetligt takfall som löper längs en eller flera sidor av gårdstunet. Sådana storskaliga ekonomibyggnader och enhetliga längor är

Längor liknande denna, placerade längs bygatan, är idag ovanliga, men var sannolikt dominerande i byn kring 1800-talets slut och under 1900-talets första hälft. Alvik 72:3.

typiska för det sena 1800-talet och 1900-talet, och bidrar med viss slutenhet mot bygatan. Enligt uppgift från en boende i byn var slutenheten tidigare ännu mer påtaglig, med sammanbyggda ekonomibyggnader i gatulinjen längs nästan hela den gamla byns sträckning. De flesta av det sena 1800-talets och 1900-talets ekonomibyggnader har långsmal form, sadeltak med tvåkupigt taktegel, spröjsade tvåluftsfönster där fönster förekommer, svartmålade eller faluröda trädörrar, enkel rödfärgad liggpanel och även rödmålade detaljer så som vindskivor och knutbrädor. Finns vitmålade detaljer rör det sig främst om fönsteromfattningar. Även om de flesta gårdar idag är utglesade på en eller flera sidor finns fortfarande gårdar som är kringbyggda med en helt sluten sida mot bygatan. Sådana gårdar finns belägna bland annat på fastigheterna Alvik 67:1, Alvik 72:3, Alvik 76:1 och Alvik 59:2. I byn finns även flera ålderdomliga härbren, varav de flesta är placerade invid gårdarna. Många härbren i Alvik vilar på stenplintar. Vid majstångsplatsen, belägen vid ett trevägskors mitt i byn, finns en gård där ett äldre stall är sammanlänkat med ett medeltida långsideshärbre. En bit norrut finns en ladugård med gjutmur. Gjutmuren tillverkades genom att stapla stenblock i en form, och sedan ingjuta stenen i kalkbruk. Metoden behärskades synnerligen väl i Leksand, och vissa gav sig av på arbetsvandringar till andra delar av Sverige för att bygga med metoden.

Många korsplanshus och några välbevarade äldre manbyggnader

Beträffande bostadshus finns flera äldre välbevarade parstugor, enkelstugor och sidokammarstugor i byn. Särskilt välbevarade exempel finns på fastigheterna Alvik 76:1, Alvik 97:1, Alvik 119:1 och Alvik 45:1. Det finns även ett utmärkande antal korsplanshus från det sena 1800-talet i byn. På vissa gårdar har det äldre bostadshuset, en enkelstuga eller sidokammarstuga, kompletterats eller ersatts med ett sådant hus, sannolikt kring 1800-talets slut. De flesta av korsplanshusen är emellertid förändrade under 1900-talet exempelvis genom tilläggsisolering, fönsterbyten och andra moderniseringsåtgärder. Ett synnerligen väl omhändertaget korsplanshus med tillhörande kringbyggt gårdstun, finns på fastigheten Alvik 59:2, Fjärsmansgården. Korsplanshuset har dock tidigare haft en annan färgsättning, vilket framgår på äldre bilder. Beträffande färgsättning är nästan alla byggnader i byn rödfärgade – även ny-tillkomna villor och ekonomibygnader.

Tegelinslag, småindustri och lanthandel

Vid byns majstångsplats, där nuvarande Nisesgattu korsar Alviksvägen, finns en äldre tegelbyggnad med rödmålat falsat plåttak med skivtäckning, sannolikt från slutet av 1800-talet. Byggnaden användes ursprungligen som mejeri. Ett stenkast bort finns en annan tegelbyggnad i två våningar som uppfördes som butik kring 1900-talets mitt. Butiksbyggnaden är fortfarande relativt välbevarad, med ursprungliga skyltfönster mot bygatan, samt med ett enkelt karaktäristiskt skärmtak som löper längs fasaden mellan våningsplanen. På en höjd söder om majstångsplatsen finns ett snickeri, med byggnader från flera olika tidsepoker.

Modernistiska timmervillor

I byn finns ett antal modernistiska timmervillor som fortfarande är välbevarade. Husen uppfördes sannolikt från och med 1900-talets mitt, och är i princip för sin tid typiska småhus uppförda i timmer istället för tegel eller puts. Vissa av husen har detaljer som anknyter till nationalromantiken och bilden av det äldre bondesamhällets byggnadskultur, exempelvis i form av snickerier och spröjsade fönster.

VÄRDEN

I Alvik är den komplexa radbykaraktären, med gamla gårdar kring en landsväg med parallella avstickare i randen mellan Mackbergets höglänta skogsterräng och odlingslandskapet invid Alviken särskilt värdefull. Detta eftersom byns form är organiskt framvuxen efter landskapets förutsättningar och begränsningar, i kontext till jordbruket och sociala faktorer så som arv, status och sammanhållning i det äldre bondesamhället. Kvarvarande öppen eller småbruten odlingsmark mellan byn och Alviken accentuerar byns radbykaraktär och är därför också värdefull.

Längs den genomlöpande byvägen finns fortfarande ett antal gårdar med kringbyggd karaktär, vilket är värdefullt. Detta eftersom gårdarna är uppförda på ett sätt som varit vanligt i Leksand åtminstone sedan 1700-talet. Kringbyggdheten är även ett värdefullt karaktärsdrag som är typiskt för byarna, och som bidrar med en miljöskapande täthet och trivsamt slutenheter. Särskilt värdefulla är de gårdar där det fortfarande finns äldre timmerbyggnader, eftersom dessa är anknutna till timmerhuskulturens månghussystem, som är mycket karaktäristiskt för Övre Dalarna och Leksand. I Alvik finns dessutom ett utmärkande antal härbren på olika platser i byn. Dessa är särskilt värdefulla dels eftersom de är anknutna till den äldre timmerhuskulturen och månghussystemet, dels för att det är ett framträdande karaktärsdrag i byn.

Att många gårdar delvis är utglesade och att äldre timmerhus ofta är utbytta mot större ekonomibygnader i slutna längor, återspeglar hur den äldre kringbyggda gården kom att förändras från och med 1800-talets slut och i industrisamhället. Spåren av denna förändring är också värdefulla eftersom de kan

Mejeriet med skivtäckt tak av plåt. Byggnaden innefattade byns andra mejeri. Byggnaden är placerad invid den slingrande genomlöpande bygatan, nära majstångsplatsen. Alvik 134:1.

berätta mycket om bebyggelsen i Leksands byar som de ser ut idag, och skapa förståelse för de förändringsfaktorer som påverkat bygden under 1900-talet. I det fall det fortfarande finns slutna längor med ekonomibyggnader mot den genomlöpande byvägen är dessa mycket värdefulla, eftersom de utgör spåren av en struktur som tidigare var mycket utmärkande i Alvik. Beträffande ekonomibyggnader finns en värdefull gjutmur på en ladugård på fastigheten Alvik 113:1. Gjutmuren är värdefull eftersom den idag är sällsynt, och byggd med en lokalt anknuten byggnadsteknik som förekom under 1800-talet.

I Alvik har även de äldre bondesamhällets bostadshus i form av parstugor, enkelstugor och sidokammarstugor ofta utbytts mot, eller kompletterats med modernare korsplanshus. Dessa har i sin tur ofta moderniserats med nya fönster, paneler och isolering under 1900-talet. Det utmärkande antalet korsplanshus är speciellt för Alvik och samtliga sådana hus bedöms därför som värdefulla. Även kvarvarande välbevarade parstugor, sidokammarstugor och enkelstugor är värdefulla eftersom de kan bidra med berättelser om livet i det äldre bondesamhället. Dessa hus dessutom en viktig beståndsdel i vad som gör byarna till speciella och trivsamma livsmiljöer. Här syns det att människor levt under mycket lång tid. Husen är dessutom byggda i en lokal tradition som utvecklats och använts under flera hundra år, fram tills industrialismens intåg, mot 1800-talets slut och kring sekelskiftet år 1900.

Bystugan är en viktig halvoffentlig byggnad som kan berätta om det sociala livet i Alvik under 1900-talet.

Även om de äldre husen i Leksand är unika och i sina detaljer bär många olikheter som gör varje gård speciell, finns flera gemensamma nämnare som starkt påverkar bebyggelsens karaktär. Ofta framträder bebyggelsen som ett gytter av tätt placerade röda hus med likartad storlek och form. Det är denna karaktär som kanske starkast kännetecknar byarna, och de aspekter av bebyggelsen som bidrar till denna karaktär är därför särskilt värdefulla. Nästan alla hus i de äldre byklungorna är låga - sällan högre än två hela våningar. Många byggnader har dessutom en långsmal form eller bildar tillsammans långsmala längor som ingår i olika kringbyggda former. De flesta byggnaderna har också sadeltak med tegeltäckning. Att de flesta husen är färgade med falu rödfärg eller omålade i trä är också mycket viktigt för byarnas generella karaktär. Den faluröda färgen har dessutom historisk betydelse, då den präglar byarna i Övre Dalarna och Leksand sedan åtminstone 1800-talets senare hälft. Beträffande vita detaljer i form av exempelvis fönster, fönsterfoder, vindskivor och knutbrädor är detta värdefullt där det förekommer, eftersom även detta är en påtaglig beståndsdel i byns karaktär.

I Alvik finns också ett antal framträdande byggnader som avviker från den faluröda karaktär som i övrigt präglar byn: en lanthandel i tegel från tiden kring 1900-talets mitt, byns gamla mejeri i tegel med äldre skivtäckt plåttak söder om majstångsplatsen, samt ett bostadshus med bilverkstad byns norra delar. Även om byggnaderna inte smälter in i det faluröda gytret som i övrigt kännetecknar byn kan dessa byggnader berätta egna berättelser om Alvik under 1900-talet. Husen är också värdefulla eftersom de är uppförda i kvalitativa material och med välutformade detaljer som är typiska för sin egen tid.

Modernistisk timmervilla mellan den äldre bykärnan och Alviken. Alvik 121:1.

Längst till vänster i bilden finns en långa med ett medeltida timmerhus från 1504. Det halvöppna gårdstunet är en vanlig gårdsform i Alvik idag. Alvik 75:2.

På bilden syns Alviken och det öppna odlingslandskapet norr om Alvik.

Även de modernistiska timmervillor som finns i byn är värdefulla, eftersom de är vanliga i Leksand, och utgör ett exempel på hur 1900-talets byggnadskonst kunde anpassas till de äldre bymiljöerna genom exempelvis färgsättning och materialval. Byggnaderna har ofta kvalitativa detaljer i exempelvis koppar och antikglas, vilket förstärker den positiva helhetsupplevelsen av husen.

Var varsam med:

- Det öppna och småbrutna odlingslandskapen mellan byn och Alvi-ken. Det är viktigt att odlingslandskapet där hålls fritt från bebyggelse vid sidan av traditionella jordbruksbyggnader så som hölador etc.
- Det småbrutna odlingslandskapets beståndsdelar förutom själva odlingsmarken, så som odlingsrösen, träd, fruktträd, stora stenar och buskar.
- Att byns gårdar är koncentrerade till lägen kring den genomlöpan- de bygatan och dess parallella avstickare. Förutsatt att byggnaderna anpassas till byns karaktär är det är bättre att placera nya gårdar och bebyggelse så att den förtätar den befintliga byn, än att skapa nya strukturer på mark utanför byn.
- Välbevarade äldre trähus – både manbyggnader och ekonomibyggnader uppförda innan 1940. I Alvik är det utmärkande antalet korsplanshus särskilt viktigt att bevara. Det finns även enstaka välbevarade äldre parstugor, sidokammarstugor och enkelstugor. Särskilt värdefulla karaktärsdrag på dessa äldre byggnader är ofta: sadeltak med enkupigt eller tvåkupigt taktegel, blottade timmerstommar, kil-sågad äldre locklistpanel, dörrar och fönster äldre än 1965, tegelskorstenar, farstukvistar med eller utan profilsågade detaljer, profilerade fönsteröverstycken och grundmurar med synlig natursten.
- Byns många härbren och deras befintliga placeringar.
- Att nästan alla hus är byggda i trä eller knuttimrade, samt att nästan alla hus är rödfärgade med vita brädfoder kring fönstren. På hus nyare än sekelskiftet år 1900, även vita detaljer i form av knutbrädor och vindskivor. Undvik dock att sätta panel på, eller omfärpa de fåtal byggnader som är uppförda under 1900-talet i en avvikande färgsättning eller materialkomposition. Det finns ett värde i att låta även sådana byggnader bevaras och tala för sin egen tid. Dessutom kan särskilt tegel- och putsfasader vara utformade med hög utformningsmässig kvalitet.
- Byns modernistiska timmervillor, särskilt de blottade timmerstommarna som är rödfärgade, oljade eller ofärgade. Även detaljer som dörrar och fönster i ofärgat eller brunbetsat trä, koppardetaljer och antikglas är viktiga.

Verkstad i byns nordvästra del. Byggnaden är typiskt funktionalistisk med välbevarade dörrar i oljat ädelträ. Alvik 107:1.

Länga med ekonomibyggnader, typisk för det sena 1800-talet och placerad vid den genomlöpande bygatan. På bilden syns även ett karaktäristiskt härbre. Alvik 102:2.

Äldre gård med välbevarad äldre sidokammarstuga och korsplanshus. Kring gårdstunet finns även äldre timmerhus och en ladugårdslänga från det sena 1800-talet. Alvik 97:1.

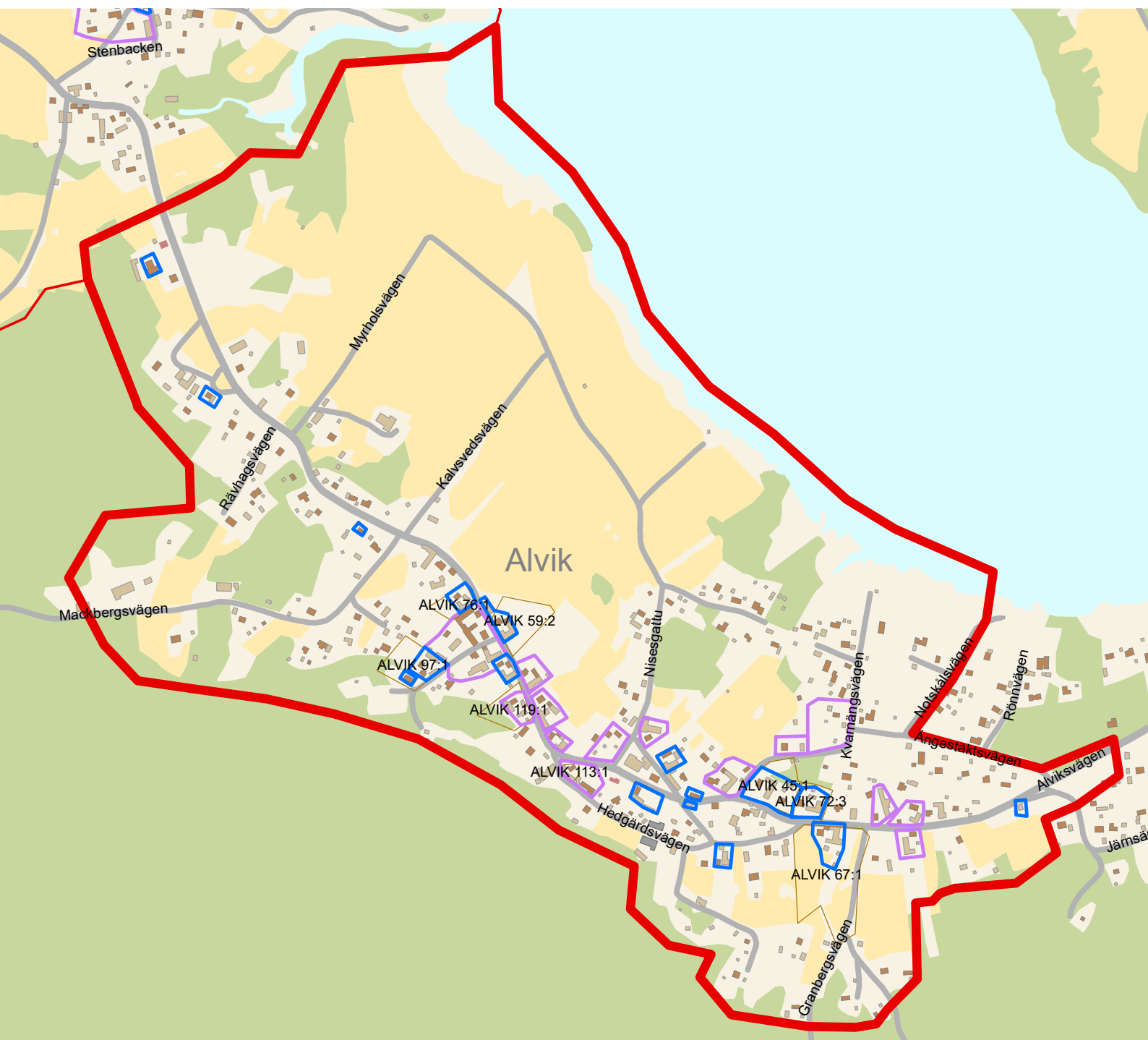
- Kringbyggda gårdstun, både sådana som är helt kringbyggda och utglesade från och med 1800-talets slut är värdefulla. Gårdstunen bör inte ytterligare utglesas, men kan eventuellt förtätas med nya byggnader där det in på 1900-talet fortfarande funnits byggnader som därefter borttagits. Särskilt viktigt är att vara varsam med de sidor av gårdstunen som vetter mot en bygata, eftersom dessa tillsammans bildar karaktäristiska slutna och smala bygaturum. Den slutna karaktären mot bygatan var dessutom tidigare ett särskilt utmärkande drag i Alvik, men denna karaktär har sedermera avtagit.
- Kvarvarande slutna längor med ekonomibygnader som ansluter direkt mot bygatan
- Befintliga gjutmurar.
- Lanthandeln i sin helhet. Särskilt byggnadens befintliga tegelfasad, samt befintliga träfönster och trädörrar
- Mejeribygnaden i sin helhet. Särskilt byggnadens befintliga tegelstomme, äldre dörrar och fönster samt det karaktäristiska skivplåstaket.
- Den sammanhållna byggnadshöjden om högst två hela våningar.
- Att byggnaderna har en långsmal form, eller bildar långsmala enheter som tillsammans bildar kringbyggdhet.
- Att byarna är tätt bebyggda, och att husen står tätt intill varandra.
- Tegel som takmaterial, i synnerhet befintliga enkupiga och tvåkupiga tegeltak.
- Den enhetligt förekommande ofärgade eller faluröda färgen. Avstå från att rödmåla naturligt grånade timmerhus. Dessa byggnader har en egen karaktär som i sig är värdefull, och som samspelar väl med sin omgivning även utan rödfärg.
- Vitmålade detaljer så som fönster, fönsterfoder, fönsteröverstycken, knutbrädor och vindskivor där de redan förekommer. Undvik att måla andra detaljer än fönster och fönsterfoder vita på ekonomibygnader, eftersom detta ej förekommit i någon större utsträckning historiskt.

Den välbevarade Fjärsmansgården, med korsplanshus som är typiskt för Alvik, samt kringbyggd karaktär där stora jordbruksbyggnader löper som en långa kring hela gården. Alvik 59:2.

Exempel på en delvis kringbyggd gård som bedöms besitta särskilt kulturvärde eftersom många byggnader fortfarande har välbevarade äldre detaljer av hög kvalitet. De välbevarade byggnaderna kan även berätta om livet i byn i äldre tider. Alvik 97:1.

Värdekartan redovisar en klassificering av miljöer och bebyggelse enligt följande: *Röda områden* markerar större landskapsavsnitt och bebyggelseområden med kulturvärden eller mycket höga kulturvärden. Värdebärande egenskaper inom dessa områden kan exempelvis vara byggnaders färgsättning, skala och form, sammanhållen byggnadshöjd eller jordbrukslandskapets öppna och hävdade karaktär.

Lila områden markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha kulturvärden.

Blå områden markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha särskilt kulturvärde.

Vad är ett kulturmiljöprogram?

Ett kulturmiljöprogram är ett kunskapsunderlag framtaget för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och karaktäristik, utan att dessa vägts mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska en avvägning göras mellan olika allmänna intressen, exempelvis kulturmiljöer eller naturvård, och enskilda intressen, som behovet av en större bostad eller en grannes önskan om utsikt. Det här beskrivs i Plan- och bygglagens (2010:900) andra kapitel. Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har särskilda värden och vad det är som gör området värdefullt förenklas kulturmiljöfrågan i den dagliga handläggningen, men beslutet om vad som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller i ett visst område sker i det enskilda plan- eller bygglovärendet.

Ett kulturmiljöprogram kan innehålla beskrivningar av de kulturhistoriska värden som finns hos en byggnad eller en plats. Ett kulturmiljöprogram kan också beskriva miljöns historia, utveckling, nyttjande genom tiden och vilka delar och karaktärsdrag som finns kvar i området idag.

Avsikten är inte att kulturmiljöprogrammet ska vara en ”våt filt” över bebyggelsen, utan snarare att det ska vara ett verktyg för hur kommunen och fastighetsägare ska kunna använda, utveckla och tillvarata kulturmiljön för att skapa en attraktiv kommun och livsmiljö.

Kulturvärden

En kulturmiljö är sammansatt av en mängd egenskaper. En egenskap kan exempelvis vara en byggnads material, byggnadshöjd, fönstersättning, färg eller namn.

En egenskap är aldrig automatiskt värdefull. Ett värde tillskrivs alltid en miljö av olika människor i vår samtid. Personer med olika kompetenser och intressen tillskriver miljöer olika typer av värden. En byggnadsantikvarie kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom den kan utgöra ett slags fysiskt källmaterial som berättar om det förflutna. Samhället kan använda sådana miljöer för att förmedla och konkretisera berättelser om vår historia och på så vis ge människor bättre möjligheter att förstå sin samtid. En arkitekt kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom dess olika arkitektoniska parametrar skapar en vacker och trivsamt livsmiljö. En person kan också bedöma att en plats är värdefull eftersom hen har många minnen kopplade till den.

Det är väldigt viktigt att tydliggöra varför en egenskap tillskrivits ett värde och av vem. Då blir det möjligt att senare följa upp på väderingen och förstå varför den är gjord.

Vad och hur har vi bedömt?

I detta kulturmiljöprogram bedöms kulturhistoriska och estetiska värden, samt delvis även sociala värden. Begreppen förklaras i sitt sammanhang nedan. Alla värderingar är skrivna och utförda av byggnadsantikvarier vid Dalarnas museum. Begreppet kulturvärde används för att beskriva den sammantagna bedömningen mellan dessa tre värdeaspekter.

I Alvik står många härbren på granitstolpar, ett kulturhistoriskt värdefullt och utmärkande drag som berättar om timmerhuskulturen och dess lokala variationer. Alvik 59:2.

Kulturhistoriska värden

Miljöer, platser och byggnader med kulturhistoriska värden bär på berättelser om det förflutna som av olika anledningar bedöms vara viktiga för vår samtid – eller att bevara för framtiden. I arbetet med Leksands kulturmiljöunderlag har berättelserna om det äldre bondesamhället, timmerhuskulturen, turismen i Leksand och industrisamhället bedömts som särskilt viktiga. De värderingar som finns listade i rapporterna och på hemsidan utgår ifrån bedömningar om hur olika platser, miljöer eller byggnader återspeglar olika aspekter av dessa berättelser. På platser där andra intressanta berättelser tydligt framträder har även dessa medtagits i bedömningen av byns olika värden. Det kan exempelvis beröra anknytningar till välkända historiska personer eller lokala traditioner som är särskilt viktiga för en specifik by. I Leksands-Noret återspeglas delvis andra berättelser än i byarna, varför bedömningsgrunderna där skiljer sig från byarna. Miljöer och byggnader som inte förändrats nämnvärt under de senaste 40-50 åren värderats generellt högt i detta kulturmiljöprogram. Detta beror på att ovannämnda berättelser mer tydligt kan utläsas ur de miljöer som inte nämnvärt förändrats under senare tid.

Estetiska värden

Miljöer, platser och byggnader med estetiska värden bedöms ha stora utseendemässiga och upplevelsemässiga kvaliteter idag. Det kan röra sig om byggnader som är uppförda med stor hantverksmässig skicklighet och högkvalitativa material, landskapsrum där bebyggelsen och landskapet tillsammans bildar trivsamt eller miljöer som är synbart gamla och bär många spår av tidens tand. Bedömningen av estetiska värden har utförts av Dalarnas museums byggnadsantikvarier och har i första hand gått ut på att fånga upp och värdesätta landskapets och byarnas unika karaktär beträffande färgsättning, volymer, former och placering i landskapet. Landskapets karaktär berättar oftast en viktig berättelse och har därför kulturhistoriska likvärdigheter som estetiska värden. Den värderingstext som i rapporter och bykaraktäriseringar benämns Låg, tät, faluröd eller ofärgad bebyggelse är den enda som helt och hållet utgår ifrån en estetisk bedömning av byarna.

Sociala värden

Miljöer, platser och byggnader som väcker känslor och är betydelsefulla för grupper eller enskilda personer har sociala värden. I detta kulturmiljöprogram har sociala värden endast undersökts översiktligt genom ett inledande församråd där allmänheten fått möjligheten att lämna in förslag till miljöer att ta med i kulturmiljöprogrammet. Vi har i största möjliga mån bejakat dessa förslag i inventeringsarbetet, och tagit med miljöer som framträtt i församrådet när vi besökt aktuella byar och platser i inventeringsarbetet.

Biologiskt kulturarv

Enkelt uttryckt är biologiskt kulturarv natur som berättar om kultur. Allt från enskilda träd till hela landskap kan berätta historien om den mänskliga närvaron. Eftersom berättelserna förmedlas av något levande ligger det i sakens natur att det biologiska kulturarvet befinner sig i ständig förändring- det kan vara kortlivat men kan också fortleva i århundraden.

Biologiskt kulturarv är resultatet av människans möte med det levande i naturen. Genom att förstå detta möte kan vi förklara det vi ser i landskapet och visa vad som behövs för att ta vara på olika värden i landskapet.

Det biologiska kulturarvet kan handla om enskilda träd och buskar som formats av människan, som träd som planterats i en allé eller hamlats för att lövet ska kunna användas som foder till djuren. Det kan även vara större landskap, som fåbodvallen med hackslog, med den omgivande skogen som brukats för bete och där vallkullorna gjort ristningar i träden där de rastat. Det kan även vara det brukade landskapet runt och inne i byn, med ängs- och åkermarker.

Fastighetsbeteckningar och GDPR

I kulturmiljöprogrammet anges fastighetsbeteckningar för att visa på var det finns värden, i exempelvis en miljö eller byggnad. Fastighetsbeteckningar kan anses vara personuppgifter.

För att behandla personuppgifter i kommunens verksamhet måste dataskyddsförordningen (GDPR) följas vilket betyder att det ska finnas stöd i en av de rättsliga grunder som återfinns i GDPR. För att använda fastighetsbeteckningar i kulturmiljöprogrammet hänvisas till GDPR:s artikel 6.1.e, att behandlingen är nödvändig för att utföra en uppgift av allmänt intresse eller som ett led i kommunens myndighetsutövning. Uppgifter av allmänt intresse enligt artikel 6.1.e. ska exempelvis ha stöd i lag eller annan förordning. Obligatoriska uppgifter som ålagts kommuner att utföra, exempelvis bygglovgivning, översiktsplanering och detaljplanering enligt plan- och bygglagen, är av allmänt intresse. För att kunna ta väl avvägda beslut i bygglov och detaljplanering men även för att allmänheten ska kunna följa plan- och bygglagen även i de fall det inte krävs myndighetsutövning (exempelvis bygglov), behövs bra kunskapsunderlag kring kulturmiljöns värden och var de återfinns, geografiskt. Relevanta lagrum återfinns i plan- och bygglagen:

- 2 kap 3 § om att planläggning ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena,
- 2 kap 6 § om att planläggning, bygglovgivning och även vid åtgärder som inte kräver lov, ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till bl.a. kulturvärdena på platsen,
- 4 kap 16 § om reglering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i detaljplan,
- 8 kap 13 § om förbud mot förvanskning av en byggnad som är särskilt värdefull,
- 8 kap 14 § om att underhåll ska göras varsamt så att byggnadsverkets kulturhistoriska värde bevaras och
- 8 kap 17 § om att ändring och flyttning av byggnad ska göras varsamt så att dess kulturhistoriska värden tas tillvara.

För att enkelt och exakt ange läge är det mest lämpligt att använda fastighetsbeteckningar, som sällan ändras och när de ändras så kan deras historiska utsträckning spåras i Lantmäteriets förrättningsakt.

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

 Dalarnas
museum